

5. Розенталь М. «Наука логики» Гегеля и марксистская наука логики / М. Розенталь // Гегель Г.В.Ф. Наука логики: в 3 т. – М.: Мысль, 1970. – Т. 1. – С. 5–74.
6. Мотрошилова Н.В. Принцип системности в «Науке логики» Гегеля / Н.В. Мотрошилова // Вопросы философии. – 1970. – № 10. – С. 137–149.
7. Киссель М.А. Гегель и современный мир / М.А. Киссель. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. – 152 с.
8. Копнин П.В. Диалектика, логика, наука / П.В. Копнин. – М.: Наука, 1973. – 464 с.

Ряшко В.И. Формирование логико-философских категорий как важный метод научного познания в «Науке логики» Гегеля (к 200-летию публикации первого тома)

Рассматривается история подготовки и публикации книги, а также, теоретические концепции направленные на реформирования формальной логики и на ее базе создание новой диалектической логики.

Ключевые слова: наука, диалектика, теория, логика, понятие, категории, мышление, истина, познание.

Ryashko V.I. Formation of logical-philosophical categories as an essential way of scientific knowledge in «Science of Logic» by Hegel (to the 200th anniversary of the first volume publication).

The history of preparation and publication of the book are examined in the article, as well as theoretical conceptions aimed at reformation of formal logic and creation on its base a new dialectical logic.

Key words: science, theory, logic, concept, category, thinking, truth, cognition.

Стаття надійшла 7 березня 2012 р.

УДК 340.12

О.І. Савайда

**ПОГЛЯДИ УКРАЇНСЬКИХ ЮРИСТІВ
ЩОДО СУТНОСТІ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ПРАВА
ТА ТЕОРІЇ ПРАВА
(порівняльний аналіз)**

З'ясовано сутність такого правового явища, як енциклопедія права, та її зв'язок із теорією права. Досліджено основні теоретичні положення українських вчених, які впливали на формування змісту та значення енциклопедії права.

Ключові слова: сутність, енциклопедія права, теорія права, філософія права.

Постановка проблеми. Значна кількість українських вчених намагалися сформувати загально-теоретичну науку про право шляхом систематизації понятійного апарату (енциклопедія права), синтезу вагомих та конкретно теоретичних систем (загальна теорія права) та вибудовуванням абстрактних філософських систем (філософія права) [1, с. 22]. Але всі ці наміри юристів мали формально-логічний характер і отже не повною мірою відповідали вимогам по створенню наукової теорії права.

Дослідити сутність двох, на перший погляд подібних юридичних наук, таких як теорія права та енциклопедія права на поглядах та міркуваннях українських вчених, які цікавилися енциклопедичними та філософсько-теоретичними питаннями сфери права.

Стан дослідження. Розглядаючи енциклопедію права та інші дотичні юридичні науки, а саме теорію права, потрібно зосередити увагу на сутності та призначенні вказаних наук. На мою думку, якщо розглядати енциклопедію права тільки як ввід до науки про право, то із неї потрібно виключити питання, які стосуються правових понять, що мають узагальнюючий характер. Цими дослідженнями цікавилися як українські, так і російські та європейські вчені. Серед них чільне місце посідають твори таких українських науковців: М. Коркунова, Я. Козельського, Л. Петражицького, К. Неволіна, Б. Кістяківського, М. Палієнка, Ф. Тарановського, Є. Спекторського, М. Зверева, П. Карасевича та ін.

Виклад основних положень. Теорія права є фундаментальною та методологічною наукою в сфері правознавства. Саме вона на теоретичному рівні об'єднує спеціальні науки, які вивчають право, виробляючи положення та поняття, які є єдиними для галузевих наук. Але потрібно зазначити, що саме такі завдання ставила перед собою енциклопедія права в часи свого розвитку і саме завдяки енциклопедії права теорія права може користуватися тими надбаннями, які вперше винайшла та систематизувала перша із зазначених наук, а теорія права, своєю чергою, з розвитком суспільних відносин вдосконалює та напрацьовує категоріальний апарат, який був створений енциклопедистами.

Сутність енциклопедії права, не розкриваючи детального процесу пізнання права, керуючись вже готовими юридичними поняттями, які вироблені філософією права, покликана підготувати того, хто навчається, до сприйняття понять із окремих галузевих наук, до вірного розуміння спеціальної юридичної термінології, а також показати

шлях та план до майбутнього вивчення системи права як цілісної юриспруденції.

На мою думку, сутність теорії права полягає в усвідомленні та розумінні категоріального та понятійного апарату правової сфери іншими юридичними науками, що сприятиме повноцінному розвитку всієї термінології права, що на філософському рівні й ставила перед собою енциклопедія права серед численних своїх завдань. Тобто наукою, яка займається упорядкуванням правової матерії так, щоб утворювалися підстави для досить правильного та цілісного розмежування різних правових явищ [2, с.130].

Право як об'єкт вивчення пов'язує енциклопедія права з теорією права та базують їх на єдиних теоретико-методологічних підвалинах правознавства [2, с. 134]. Але, висловлюючи таку думку щодо співвідношення, потрібно зазначити, що вони органічно сполучаються одна з одною, що й ми можемо побачити в історичному минулому та переході енциклопедії права в теорію права, а в подальшому – виокремлення із теорії порівняльного правознавства, соціології права тощо.

Енциклопедія права не підміняє і не розчиняється в теорії права, але є фундаментом для виникнення останньої та сприяє в подальшому утворенню і розвитку загальнотеоретичної науки, яка спроможна зробити свій внесок у вивчення фундаментальних правових проблем.

Кожна із вказаних наук досліджує закономірності та особливості свого предмета, водночас володіє своєю власною специфікою. Енциклопедія права та теорія права є взаємопов'язаними та обумовленими теоретико-правовими юридичними науками [3, с. 16; 4, с. 25].

Загальнонауковий характер енциклопедії права для юриспруденції означає, що теоретичні та методологічні положення, які розроблялися в межах енциклопедії права, мають науково-пізнавальне значення для всіх галузей юридичної науки і безпосередньо для порівняльного правознавства [2, с. 135]. Отже, конструкції та методологічні прийоми енциклопедії права повною мірою застосовуються та використовуються як галузевими юридичними науками, так і теорією права.

Під час з'ясування місця та значення енциклопедії права в системі юридичних наук виникає досить природне запитання про її взаємозв'язок із порівняльним правознавством.

Право пов'язане з існуванням людського суспільства, а отже умови, за яких воно утворюється й розвивається, є умовами соціаль-

ними. Оскільки енциклопедія права в своєму змісті обов'язково розглядає особу та її взаємозв'язки з іншими явищами суспільства в правовому контексті, то будуть існувати догматичні юридичні явища, які матимуть соціальний характер та які ми можемо дослідити насамперед за допомогою порівняльного методу. Тобто йдеться про те, що енциклопедія права в своєму змісті включала такі категорії та поняття, які тісно переплітаються із порівняльним правознавством.

Безперечним є факт про те, що вказані дисципліни є юридичними. І не можна заперечувати, що всі вони мають свій власний предмет та завдання, незважаючи на історичні межі. Але їхня подібність полягає насамперед у тому, що і порівняльне правознавство, і теорія права сформувалися на правовій базі та категоріально-понятійному апараті, який був розроблений енциклопедією права, а в подальшому філософією права.

З іншої точки зору, енциклопедія права сама не може мати певних можливих перспектив, не маючи результатів від конкретних досліджень у різних галузях правознавства. Спираючись на базовий методологічний матеріал енциклопедії права, загальна теорія права, на думку С.С. Алексєєва, «зосереджує той вихідний та специфічний для всього правознавства матеріал і орієнтири практичного та наукового значення, що є початковою дійсністю і «будівельним матеріалом» [5, с. 158].

Оскільки колись теорія права виникла з енциклопедії права, так в подальшому з теорії виникають або виокремлюються нові юридичні науки – соціологія права, правова кібернетика, юридична психологія, порівняльне правознавство [6, с. 34–41]. Отже, відбувається перехід від найпростішого правового розуміння (енциклопедія права) до систематизованого, впорядкованого та диференційованого знання у сфері права (ієрархічна, але водночас цілісна система юридичних наук).

Правовий матеріал, який перетворюється енциклопедією права, здобувається із спеціальних, галузевих юридичних наук (наприклад, порівняльне правознавство), але вдосконалює та узагальнює його на філософському рівні.

Окремі правові науки інколи досліджують притаманні для них правові сфери предмета юриспруденції та певні загальні і проблемні питання, але без взаємного зв'язку. Хоча вказані правові поняття знаходяться в підвалинах кожної окремої юридичної науки, але використання та втілення їх в життя відбувається енциклопедією права без будь-якої критики.

Тому й не має єдиної юридичної науки, яка б могла подолати та досягнути такого системного завдання щодо узагальненого бачення всього правового матеріалу, окрім енциклопедії права [7, с. 171].

Отже, можемо простежити певну тенденцію подібності як в енциклопедії права, так і в теорії права щодо того, щодо їхнього розвитку. Вказані науки здатні успішно розвиватися лише за умови, що вони будуть в своїх дослідженнях спиратися на конкретний матеріал галузевих юридичних наук, але водночас вони будуть здійснювати інтеграцію здобутого правового знання.

В такому дослідженні та отриманні правового матеріалу ці дані також будуть систематизуватися та узагальнюватися. Отримані висновки будуть обов'язково мати загальнозначущий характер для правознавства. Обидві ці науки найперше збагачують себе, але також водночас примножують правовий матеріал кожної юридичної галузі парадигмою права. Безперечним є те, що енциклопедія права і теорія права щодо галузевих юридичних наук є загальноправовими науками.

Як стверджував Ф.В. Тарановський, всі керівництва чи курси по енциклопедії та теорії права були створені особами, які в сфері емпіричного правознавства є спеціалістами по догматичній юриспруденції й по політиці права [8, с. 191–197]. Як бачимо й тут є певний зв'язок між вказаними дисциплінами на рівні їхньої догматики.

Зауважимо, що Ф.В. Тарановський вбачав в енциклопедії права основне її призначення – заповнювати недоліки розподілу юриспруденції на окремі спеціальності. На його думку, незважаючи на важливість тієї уваги до наукової спеціалізації, в пізнавально-теоретичному і суспільно-практичному значенні, яке притаманне всій юриспруденції, головним її недоліком була односторонність спеціаліста [9, с. 6]. Це суттєвий недолік енциклопедії права, який зараз заповнює загальна теорія держави та права.

Якщо повністю віддаватися окремим дослідженням, то спеціаліст може поступово втрачати уявлення того зв'язку вивчаючих ним подробиць із цілим [9, с. 7].

Ніщо не заважає нам прийняти до уваги думку Р. Якобсона про те, що «кожна сукупність явищ, які вивчаються сучасною наукою, розглядаються не як механічна сума частин, але як структурна єдність, як система і основне завдання заключається в тому, щоб відкрити її внутрішні закони як в статичній, так і в динамічній. Але, звичайно, знаходячись в центрі, це ще не означає наодинці представляти цей центр» [10, с. 279; 11, с. 315].

Отже, надаючи перевагу в дослідженні дрібницям й на основі яких відбувається узагальнення, в більш широкому масштабі спостереження бачимо, що це призводить до невідповідності правової дійсності, а також нерідко втрачаються певні сторони, які в подальшому виявляються суттєвими в порівнянні їх з іншими правовими подібними явищами.

Предметом енциклопедії права Ф.М. Тарановський вважав «загальне вчення про право, тобто розкриття тих основних ідей правознавства, які проникають в усі спеціальні юридичні дисципліни й отримує в них конкретний розвиток щодо особливостей їх приватного об'єкту й тої точки, з якої він розглядається» [9, с. 11]. Звичайно, він включав в зміст енциклопедії права також й загальне вчення про державу [9, с. 10], що сьогодні відповідає всім матеріалам із загальної теорії держави та права. Адже держава становить безпосередню сферу для розвитку права й державна організація, своєю чергою, виражається через правові форми. Право нерозривно пов'язане із державою.

Розглядаючи енциклопедію права науковою працею, потрібно зазначити, що вона є не лише коротким викладом основ правознавства та державознавства, але й збірником різних філософсько-правових думок юристів та вчених з тих чи інших юридичних та політичних питань. Численні досягнення та розмірковування, які містилися в енциклопедіях права, є досить цікавими для сьогоднішніх вчених та юристів.

Згадуючи відомий твір Г. Гегеля «Енциклопедія філософських наук», знаходимо підтвердження того, що будь-яка енциклопедія має систематичний та багатофункціональний характер та значення [12, с. 34]. Вказана праця була створена як цілісна та універсальна база всієї системи сучасного на той час наукового правового знання з притаманним йому основними витоками та поняттями, причому відомостями, які викладенні тільки у всій своїй сукупності.

Слово «енциклопедія», яке простежується в працях з правознавства, вказує, з одного боку, на те, що воно охоплює систему правових знань у всій їх сукупності, а з іншого боку, на те, що сам автор будь-якої енциклопедії не намагається викласти деталі та приватні явища, власне залишає це право за спеціальними та галузевими правовими питаннями, в яких той, хто навчається може отримати необхідні пояснення стосовно конкретного предмета будь-якої юридичної дисципліни. Як вважає відомий російський вчений А. Лосев, у вивченні правових та реальних явищ необхідне деяке знання, яке передувало б будь-якій теорії та науці. Він вбачав, що у вивченні правового

матеріалу потрібно насамперед бачити та зрозуміти явище одночасно і в повноті його значення, і в повноті його живої конкретності [13, с. 465], але водночас потрібне першочергове розмежування як самих юридичних предметів, так і сфер окремих можливих знань щодо цих предметів.

Що найперше притаманне теорії права, адже саме теорія є передбаченням певного відмежованого принципу і системи, які призводять до порядку, системності різносторонніх та хаотичних правових явищ, фактів, категорій.

Загальнотеоретичні знання про право на теренах слов'янського правознавства почали виникати в XVIII ст. Ці знання були пов'язані із виникненням самих університетів як навчальних закладів та юридичних дисциплін і факультетів в них. Викладання такого правового матеріалу обмежувалося засвоєнням того, що було вже розроблено юридичною наукою західного правознавства. Як бачимо, власної теорії права ще тоді не існувало.

Всі теоретичні знання про право формувалися під впливом іншого світобачення і виражалися в межах самостійної дисципліни – філософії права (філософії закону), яка тривалий час існувала поза межами своєї наукової та теоретичної основи [11, с. 141]. Вона, своєю чергою, досліджувала як теоретичні основи позитивного права, так і право, яким воно повинно бути з точки зору тих чи інших ідеальних критеріїв, тобто визначала своїм предметом те, що історично отримало назву природного права.

З філософією права зближувалася за своїм змістом та значенням енциклопедія права, яка виникла дещо пізніше за першу. За своєю сутністю, остання передбачала короткий огляд інших юридичних наук у вигляді механічного зведення в одне ціле різносторонніх відомостей про право [11, с. 143].

Згодом енциклопедія права отримала самостійне значення як юридична дисципліна, яка мала теоретично узагальнюючі висновки, які вона отримувала з інших юридичних наук.

І якщо розглядати саме так енциклопедію права в XIX ст., то можна провести її отождошення із теорією права. Але цьому також сприяв тогочасний занепад філософії права та розвиток юридичного етатизму (позитивізму). Філософія права та енциклопедія права розглядалися як підготовчі стадії на шляху формування теорії права, за якою в той історичний період часу й признавалося наукове значення [11, с. 144].

Висновки. Безперечно, існування двох потужних вдосконалих юридичних наук передбачає певну суперечність для сучасної правової сфери, але фактом залишається твердження того, що енциклопедія права була первинною, ввідною, базовою юридичною дисципліною щодо всіх інших дотичних чи схожих за своєю сутністю юридичних наук. Згодом, як свідчить історичний розвиток енциклопедії права, її призначення було за рахунок методології змінене (відбулося перетворення з навчальної дисципліни на самостійну науку), що в подальшому сприяло виокремленню із неї окремих, самостійних, повноцінних, нових юридичних наук – теорія держави та права, порівняльне правознавство, соціологія права, юридична деонтологія.

Отже, енциклопедія права хоч і віджила та не реалізувала повною мірою своє головне призначення. Сьогодні є нагальна потреба в певному філософсько-правовому уніфікуванню та універсалізованості й фіксуванні наявних юридичних знань на відповідних історичних проміжках часу, що й може забезпечити енциклопедія права.

1. Плотниекс А.А. Становление и развитие марксистско-ленинской общей теории права в СССР / А.А. Плотниекс. – Рига: Зинатне, 1978. – 312 с.
2. Савчук С.В. Юридична соціологія: предмет та місце в системі юридичних наук / С.В. Савчук. – Чернівці: Рута, 2003. – 240 с.
3. Нерсесянц В.С. Философия права: учебник для вузов / В.С. Нерсесянц. – М.: НОРМА, 2000. – 652 с.
4. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учебник для юрид. вузов и фак. / В.С. Нерсесянц. – М.: НОРМА, 2000. – 586 с.
5. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
6. Ушаков А.А. Право, язык, кибернетика / А.А. Ушаков // Правоведение. – 1991. – № 2. – С. 34–41.
7. Шершеневич Г.Ф. История философии права / Г.Ф. Шершеневич – [2-е изд.]. – СПб.: Бр. Башмаковы, 1907. – 593 с.
8. Сіміч М. Місце «Енциклопедії права» Ф. Тарановського в сербській юридичній науці / М. Сіміч // Російська імміграція в сербській культурі ХХ століття. – Збірник рад. Т. 1. – Белград, 1994. – 231 с.
9. Тарановский Ф.В. Энциклопедия права. – 3-е изд. / Ф.В. Тарановский. – СПб.: Лань, 2001. – 560 с.
10. Серио П. Структура и целостность. Об интеллектуальных истоках структурализма в Центральной и Восточной Европе 1920–30-е гг. / П. Серио. – М., 2001. – 425 с.
11. Поляков А.В. Загальна теорія права: проблеми інтерпретації в контексті комунікативного підходу: курс лекцій / А.В. Поляков. – СПб.: Видавничий дім СПб. Держ. ун-ту, 2004. – 864 с.

12. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

13. Хоружий С.С. Арьергардный бой. Мысль и миф Алексея Лосева / С.С. Хоружий // Философия не кончается... Из истории отечественной философии. XX век. 1920–50-е годы. – М., 1998. – 572 с.

Савайда О.И. Взгляды украинских юристов на сущность энциклопедии права и теории права (сравнительный анализ).

Статья раскрывает сущность такого правового явления, как энциклопедия права, и ее связь с теорией права. Исследованы основные теоретические положения украинских учёных, которые влияли на формирование содержания и значение энциклопедии права.

Ключевые слова: *сущность, энциклопедия права, теория права, философия права.*

Savayda O.I. Views of Ukrainian lawyers related to the essence of encyclopaedia of right and theory of right (comparative analysis) are considered in the article.

The article is devoted to the problem of finding out the essence of such legal phenomenon as an encyclopaedia of right and its connection with the theory of right. The substantive theoretical provisions of Ukrainian scientists which influenced the formation of the content and significance of encyclopaedia of right are examined.

Key words: *essence, encyclopaedia of right, theory of right, philosophy of right.*

Стаття надійшла 4 квітня 2012 р.

УДК 340:341.231.14

О.М. Стасів

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ОСНОВНИЙ ПАРАМЕТР АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ПРАВА

Розкрито права людини і громадянина, які виявилися у культурі останнього, оскільки саме з культурою пов'язане все те, що спрямоване на самозбереження, відтворення та вдосконалення людини і втілене як у предметах матеріального та духовного світу, так і в нормах суспільного життя.

Ключові слова: *людина, права людини, соціально-антропологічний підхід, еволюція людства, загальноцивілізаційна культура, людський вимір глобалізації, соціум, природа та сутність права, людська життєдіяльність.*